

АРХЕОЛОГІЧНА ПРАКТИКА НА ФАКУЛЬТЕТІ ІСТОРІЇ ТА ПРАВА КДПУ ІМ. В. ВИННИЧЕНКА 2007 РОКУ

Нінель БОКІЙ, Тетяна ПОЗИВАЙ (Кіровоград)

Стаття містить інформацію про організацію навчальної археологічної практики студентів I курсу факультету історії та права 2007 року.

The article informs about organization of training archaeological practice of students of Department of History and Law in the year of 2007.

На початку жовтня 2007 року на факультеті історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка відбулася підсумкова конференція за результатами літньої археологічної практики студентів I курсу.

Цього року на факультеті було створено три групи практикантів для участі в наступних експедиціях: у м. Бахчисарай, АР Крим (керівник – О.І. Гребенюк), в м. Білгород-Дністровський (керівники – Т.Д. Позивай і О.Л. Синенко) і в с. Торговиця Новоархангельського району (керівники – Н.М. Бокій, Т.Д. Позивай, Н.М. Токар і

О.В. Чорний). Усі три експедиції відбулися протягом липня – початку серпня. Практикою було охоплено понад 60 % студентів I курсу.

В Бахчисарайській експедиції студенти педуніверситету брали участь уже вдруге – з минулого, 2006 р. У столиці Кримського ханства досліджується архітектурний комплекс XVI – XVII ст.: Зинджирли медресе (школа), дюрбе (мавзолей), залишки середньовічної бані. Практикантам з Кіровоградщини випало досліджувати ґрунтові поховання поряд з дюрбе хана Гірея. Знайдено надгробні плити з епітафіями (написами), багато кераміки, у тому числі полив'яної, прикраси, монети, керамічні підсвічники, керамічні труби від водогону та ін. Студенти мали можливість не тільки підтвердити на практиці здобуті в аудиторії знання, а і вчилися різноманітної польової роботи, камерального опрацювання знахідок, ведення польової документації, зокрема щоденників з відповідними кресленнями досліджуваного об'єкта та замальовками знайденого матеріалу. Змогли також цікаво відпочити, здійснивши екскурсії до печерного міста Чуфут-Кале, Свято-Успенського монастиря XV – XIX ст., проводили спортивні змагання, побували на морі (20 км від Бахчисарая).

Археологічна експедиція в м. Білгороді-Дністровському (Аккермані) працює уже багато років, останнім часом – під керівництвом старшого наукового співробітника Інституту археології НАН України, кандидата історичних наук С.О. Біляєвої. Кіровоградські студенти брали участь у розкопках стародавньої фортеці не вперше. Але цього року їм довелося водночас вести розкопки, здійснювати обміри дослідженої частини фортеці для уточнення наявних креслень та планів, розчищати територію розкопу для подальшої роботи з геосканерами. Розкопки проводяться на території Портового та Карантинного (барбакану) дворів. Студенти взяли також участь у консервуванні турецької лазні (хаммам).

Серед знахідок переважає кераміка (антична, золотоординська, періоду Кримського ханства й пізніша). Значну кількість становлять люльки, уламки кахлів, черепиця, труби від водогону, чимало фрагментів віконного скла й скляного посуду. Знайдені також срібні та бронзові монети, прикраси, зокрема, намисто та ін.

Практиканти мали досить активний відпочинок: здійснили екскурсію по фортеці й по місту Білгороду-Дністровському, відвідали Одеський археологічний музей, у “домашніх” умовах проводилися спортивні ігри, змагання і конкурси.

Торговицька археологічна середньовічна експедиція (ТАСЕ) відзначила цього року свій одинадцятий сезон. Як і в попередні роки, у Торговиці було продовжено дослідження комплексу XIV – XVI ст. – одного з об'єктів золотоординського міста, бані лазні й ґрунтового могильника. Торговицька лазня (хаммам) являє собою надзвичайно важливу, цікаву й водночас складну пам'ятку. Впродовж кількох археологічних сезонів споруда вимальовувалася поступово. Виявлена система опалення у вигляді вузьких цегляних каналів, за допомогою яких здійснювався підігрів підлоги, керамічні труби водозабезпечення, деякі деталі внутрішнього планування приміщення. Торік було знайдено сам опалювальний пристрій (піч), а в сезоні цього року вдалося виявити топку печі.

Піч являє собою круглу в плані конструкцію. Очевидно, вона мала куполоподібне цегляне склепіння на потужній кам'яній основі. Уся конструкція опалювального пристрою та його розміри підтверджують припущення стосовно того, що лазня була великою спорудою, створеною за класичними зразками східних лазень. Завдяки дослідженням кількох останніх сезонів майже повністю визначилися зовнішні стіни, контур споруди. Це полегшить і пришвидшить завершення вивчення пам'ятки.

Наявні матеріали (передусім лазня, а також інші об'єкти – печі-тандири, виявлені неодноразово в селі численні знахідки джучидських монет, секції керамічного водогону

та ін.) свідчать, що Торговиця не була поселенням сільського типу, а значним містом Золотої Орди на Правобережжі Дніпра.

Дослідження ґрунтового могильника фактично завершуються. Виявлено 281 поховання рядового міського населення. На жаль, як і попередні, майже всі поховання безінвентарні. Однак у деяких з них збереглися цікаві знахідки: декілька мідних монет, залізний ніж з кістяною, орнаментованою геометричним візерунком ручкою, бронзові кільчасті сережки, бронзовий перстень з ромбічної форми щитком.

Водночас на площі могильника з метою уточнення його меж було закладено декілька шурфів, які також дали надзвичайно цікавий матеріал XIV – XVI ст. – фрагментовані глечики, уламки мисок, у тому числі полив'яних, уламки тарного посуду та ін. У жодному з шурфів не були виявлені поховання. Це дає змогу припустити, що, можливо, у північно-східному напрямку могильник продовження не має.

Цього року вперше з часу роботи експедиції було створено невеликий розвідковий загін під керівництвом В.В. Собчука. Завданням загону було продовження пошуків залишків міської забудови Торговиці, а також, можливо, ще одного (?) кладовища.

Результати роботи загону виявилися надзвичайно плідними. Пошуками була охоплена південна частина села, де опитуванням населення та обстеження присадибних ділянок зібрано велику кількість кераміки, уламків керамічних кахлів і труб, черепиці, виробів із скла, а також заліза і кістки від XVI до XVIII ст. Вдалося виявити ще одне кладовище, але не золотоординського часу. Воно досить пізнє, імовірно, кінця XVII – XVIII ст. Досліджено 9 поховань – дітей, жінок, чоловіків, на жаль, також безінвентарні, лише в одному з них виявлено залізні підкови від взуття, у засипці іншого – уламок керамічної люльки.

В області (та й в Україні) пам'ятки цього часу майже не досліджувалися через те, що вони важко відшукуються (ґрунтові поховання без жодних зовнішніх ознак), і через зневажливе ставлення до них (дуже пізні!) у радянській археологічній науці. Але ж це – козацький період, в археологічному плані практично не досліджена частина нашої історії. З найбільш відомих синхронних їм частково вивчених пам'яток можна назвати поле Берестецької битви (середина XVII ст.) і Чигиринський некрополь (середина – друга половина XVII ст.)

Знайдений матеріал відкриває великі перспективи для подальшого вивчення Торговиці як одного з найдавніших населених пунктів області (в тому числі й уточнення часу її заснування), дослідження на археологічних матеріалах тривалого періоду її історії впритул до XIX ст.

Не був забутий у Торговиці й відпочинок практикантів: різноманітні ігри та конкурси, шахові зустрічі, змагання з волейболу й футболу з місцевою командою та чимало іншого.

Отже, археологічну практику 2007 року всі студенти-історики завершили успішно. Вони багато чого навчилися в польових умовах і передусім правильно працювати лопатою, відчувати землю. Навчилися робити розбивку й прирізку розкопів, відшукувати в завалах цегли контури будівлі чи інших окремих об'єктів, робити зачистки горизонтальних і вертикальних площин, працювати ножем і щіткою, користуватися компасом, робити заміри й креслення, виконувати камеральні роботи, належним чином поводитися в колективі, з повагою ставитися до колег і старших та й просто поглянути один на одного іншими очима в нестандартних умовах.

Отже, археологічну практику слід вважати не лише одним з видів роботи за навчальною програмою, а й світлою подією у студентському житті, яка запам'ятовується надовго, де робота йде поряд із щоденним осягненням нового, набуттям нових знань, зрештою – це пізнання ще однієї грані життя.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бокій Нінель Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: давня, середньовічна і новітня історія України.

Позивай Тетяна Дмитрівна – асистент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка, здобувач відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України.

Наукові інтереси: давня й середньовічна археологія та історія України.